

Janusz Małek

Toruń

Józef Ostaszewski, Karol Małek, Adam Chętnik, Witold Witkowski. Kartka z dziejów współpracy mazursko-mazowieckiej i mazursko-kurpiowskiej

Streszczenie: Artykuł przedstawia nieznanne dotąd fakty współdziałania Mazurów z Działdowczyzny z Mazurami z Mazowsza na rzecz zjednoczenia Prus Wschodnich z Polską w I połowie XX w. Na treść artykułu składają się trzy części: 1. Kontakty Związku Mazurów z dr Józefem Ostaszewskim i „Gazetą Mławską” w latach 1935–1939. 2. Tajny Mazurski Instytut Badawczy w latach okupacji hitlerowskiej i udział w jego pracach Mazowszan Zawkrzańskich. 3. Instytut Mazurski w Olsztynie miejscem współpracy Mazurów Działdowskich (Karol Małek), Mazowszan Zawkrzańskich (Witold Witkowski) i Kurpiów (Adam Chętnik) w pierwszych latach PRL.

Słowa kluczowe: Mazury, Mazowsze, Zawkrze, Działdowo, Mława, Związek Mazurów, Mazurski Instytut Badawczy, Gazeta Mławska

Tematem artykułu jest współpraca działaczy społecznych i regionalistów Mazur i Mazowsza w okresie międzywojennym, w latach okupacji hitlerowskiej i w pierwszych latach PRL. Zagadnienie to nie był dotychczas przedmiotem bliższego zainteresowania historyków, co wynika w znacznej mierze ze stanu zachowania źródeł. W archiwum mego ojca, Karola Małka, znajdują się materiały (oryginały jego pamiętników odbiegające nieco od wersji drukowanej, obszerny maszynopis, liczący 124 strony tekstu Zawkrzanina profesora Witolda Władysława Witkowskiego pt. „Karol Małek – działacz społeczny”, a co najważniejsze – listy tego ostatniego do Karola Małka), które pozwalają rzucić nieco światła na kontakty mazurskich, mazowieckich i kurpiowskich społeczników. Szkoda, aby zawarte tam informacje uległy zapomnieniu.

1. Kontakty Związku Mazurów z dr. Józefem Ostaszewskim i „Gazetą Mławską” w latach 1935–1939

Założenie w dniu 22 grudnia 1935 r. w Działdowie Związku Mazurów¹ wywołało wyraźne zainteresowanie działaczy społecznych na Mazowszu Zawkrzańskim, a szczególnie ich ideowego przywódcy, lekarza w Mławie, dr. Józefa Ostaszewskiego (1875–1942). Tej wybitnej postaci poświęcili osobne artykuły biograficzne Stanisław Flis², Tadeusz Oracki³ i Grzegorz Białuński⁴. Ostaszewski w roku 1926 był współtwórcą Muzeum Regionalnego w Mławie, z kolei w roku 1937 przyczynił się do utworzenia Towarzystwa Miłośników Miasta Mławy, w roku 1938 Stowarzyszenia Mławian w Warszawie⁵ i wreszcie w latach 1935–1939 był redaktorem „Gazety Mławskiej”, a potem „Nowej Gazety Mławskiej”. Nie był historykiem z wykształcenia, ale jego książki miały wielką siłę oddziaływania na tworzenie się regionalnej tożsamości mazowieckiej. Witold Witkowski wspomina to tak: „w obydwóch [miastach Działdowie i Mławie] wystąpili ludzie, zaczęto wydawać czasopisma, organizować punkty muzealne, podjęto badania archeologiczne, zbierano materiały folklorystyczne, pieśniarskie, językowe, literackie. Ruch regionalny znalazł szczególnie gorliwych zwolenników wśród młodej inteligencji z północnego Mazowsza i uczniów szkół średnich z Mławy”⁶. Książki Ostaszewskiego: *Z dziejów Mławskiego Mazowsza (1934)*. *Osobliwości historyczne Mławy (1937)*, a szczególnie *Dzieje pierwotne szczepu mazurskiego. Studium historyczno-językowe (1935)* były szczególnie cenione także przez członków Związku Mazurów. Teza Ostaszewskiego zawarta w tej ostatniej książce o trzech fazach wchodzenia ludności polskiej z Mazowsza na Mazury (I etap – kilka wieków p.n.e., II etap – lata 850–1050, III etap – wiek XV i XVI), podkreślająca starożytność osadnictwa polskiego na Mazurach była bardzo popularna wśród działaczy regionalnych Mławy i Działdowa. Grzegorz Białuński⁷ o tej tezie Ostaszewskiego napisał tak: „Z wywodami Ostaszewskiego w świetle dzisiejszych badań zgodzić się nie można, są jednak niezmiernie ciekawe. Ukazują bowiem drogi poszukiwania »prawdy historycznej«, które często pozostają pod wpływem epoki, w jakiej przyszło

¹ P. Bystrzycki, *Działdowszczyzna w latach II Rzeczypospolitej. Życie społeczno-polityczne*, Olsztyn 1997, s. 248 i n. Zob. także A. Chojnowski, *Związek Mazurów w Działdowie (1935–1939)*, *Przegląd Historyczny*, 66/2, s. 217–237.

² S. Flis, *Józef Ostaszewski, działacz kulturalny Mazowsza Północnego (1875–1942)*, *Rocznik Mazowiecki*, t. 5, 1974, s. 433–446.

³ T. Oracki, *Józef Longin Ostaszewski*, *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, Wrocław 1979, s. 456–457.

⁴ G. Białuński, *Józef Ostaszewski o Mazurach*, *Rocznik Mazurski*, tom IV/1999, s. 65–67.

⁵ J. Ostaszewski, *Stowarzyszenie Mławian w Warszawie*, *Gazeta Mławska*, 1938 nr. 50 – tam skład zarządu i program prac Stowarzyszenia. Informację tę zaczerpnąłem z artykułu Stanisława Flisa, op. cit., s. 445.

⁶ Archiwum Karola Małłka (dalej AKM), W. Witkowski, Karol Małek – działacz społeczny (maszynopis), s. 20; idem, *Refleksje na marginesie wspomnień Karola Małłka*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1974, nr. 4, s. 523 i n.

⁷ *Ibidem*. s. 66–67.

żyć autorowi”. W dorobku piśmienniczym Ostaszewskiego była również 8-stronicowa broszura *Genealogia Mazurów pruskich* (1936). Pisał on tam: „każdy Mazur na Pojezierzu pochodzi z naszego Mazowsza i ma tam swoich wprawdzie dawnych i dalekich, ale bezpośrednich krewnych”⁸. Ostaszewski uważnie śledził działalność Związku Mazurów. Świadczy o tym jego artykuł pt. *Mazurzy działdowscy* opublikowany w nr. 17 z 29 kwietnia 1938 r. w „Gazecie Mławskiej”⁹. O sytuacji Mazurów w Prusach Wschodnich Ostaszewski był zresztą dobrze poinformowany dzięki rozmowom z Kazimierzem Jaroszykiem, byłym redaktorem szczycieńskiego „Mazura”, potem „Gazety Olsztyńskiej”, a od roku 1929 już tylko efemerydy „Głosu Mławskiego”¹⁰. Jaroszyk mieszkał w Mławie od roku 1929 aż do śmierci, która nastąpiła w roku 1941¹¹. Wynikiem współpracy Jaroszyka z Ostaszewskim było opublikowanie przez tego pierwszego ok. 50 artykułów w „Gazecie Mławskiej” o tematyce mazurskiej¹². Ostaszewski utrzymywał bezpośrednie kontakty ze Związkiem Mazurów. Drugiego lipca 1938 r. Ostaszewski na zaproszenie Związku Mazurów wygłosił w Działdowie odczyt o historii ludu mazurskiego¹³. Kontakty Ostaszewskiego z prezesem Związku Mazurów potwierdza także Mławianin Witold Władysław Witkowski (1908–1981). Píše on tak: „Karol Małek pozostał w pamięci mojej nie tylko jako energiczny działacz mazurski i człowiek utrzymujący kontakty z wybitnym regionalistą mazowieckim, dr. Józefem Ostaszewskim z Mławy, ale także osobą cieszącą się uznaniem w środowiskach mazowieckich, nadgranicznych”¹⁴. Pierwszy kontakt – jak pisze Witkowski¹⁵ – między nim a Karolem Małkiem miał miejsce w Działdowie w roku 1937 lub 1938 na zebraniu Związku Nauczycielstwa Polskiego, na którym ten pierwszy występował jako delegat Zarządu Okręgu tej organizacji związkowej. Wracając jeszcze do kontaktów Ostaszewskiego ze Związkiem Mazurów, trzeba tu wspomnieć o jego udziale w Komitecie redakcyjnym¹⁶ „Kalendarza dla Mazurów na rok 1939” zredagowanym przez Karola Małka. Zamieścił on tam tekst pt. *Pochodzenie nazwy Mazurów*, w którym tak charakteryzował Mazurów Pruskich: „Wszystkie cechy mazurskie obserwujemy również zachowane w swym stanie pierwotnym u Mazura wschodniopruskiego, który będąc bezpośrednim potomkiem pierwotnego Mazura najczystszej rasy nordycznej, zachował do dzisiaj w nieskażonej formie swoją wysoką kulturę pierwotną, wiele swoich prastarych wierzeń, głęboko sięgających w starożytny pierwotny pogański

⁸ Ibidem. s. 65.

⁹ P. Bystrzycki, op. cit., s. 258 przyp. 208.

¹⁰ J. Chłosta, *Kazimierz Jaroszyk (1878–1941). O narodowy kształt Warmii i Mazur*, Olsztyn 1986, s. 113–116.

¹¹ Ibidem. s. 113.

¹² Ibidem. s. 117.

¹³ Ibidem. s. 258 przyp. 211.

¹⁴ AKM, W. Witkowski, Karol Małek..., s. 1.

¹⁵ Ibidem. s. 1.

¹⁶ K. Małek, *Interludium mazurskie. Wspomnienia 1920–1939*, Warszawa 1963, s. 273.

kult przodków. Jednocześnie w mowie swej zachował najwięcej prastarych form pierwotnych, właściwych starożytnemu językowi mazurskiemu¹⁷. Związek Mazurów nie posiadał swojego organu prasowego. Trzeba było – pisze w swoim pamiętniku Karol Małek¹⁸ – dokonywać przedruków z prasy miejscowej, zwłaszcza »Gazety Mławskiej«, prowadzonej przez znanego działacza, dr. Józefa Ostaszewskiego, bardzo przychylnie ustosunkowanego do działalności Związku Mazurów na Działdowszczyźnie¹⁹. Nie udało się ustalić bezpośrednich kontaktów z Józefem Ostaszewskim zasłużonego dla powstania Związku Mazurów dr. weterynarii, Kurta Obitza¹⁹.

2. Tajny Mazurski Instytut Badawczy w latach okupacji hitlerowskiej i udział w jego pracach Mazowszan Zawkrzańskich

18 marca 1943 r. w Radości pod Warszawą działacze byłego Związku Mazurów utworzyli tajną placówkę naukową pod nazwą Mazurski Instytut Badawczy²⁰. Jej celem było przygotowanie materiałów dla nowych władz po przejściu Prus Wschodnich przez państwo polskie po zwycięstwie nad Niemcami hitlerowskimi. Instytut działał w ramach Centralnej Komisji Tajnej Organizacji Nauczycielskiej „Piaski Wschodnie”²¹. Pod nazwą „Piaski Wschodnie” kryły się Prusy Wschodnie. Materiały przygotowywane przez Instytut zawierały informacje o każdym powiecie w Prusach Wschodnich, pogrupowane w rubrykach: miejscowość, ludność, narodowość, urzędy, szkoły, banki, fabryki, warsztaty rzemieślnicze, majątki, gospodarstwa itd. W części opisowej omawiano strukturę ludnościową, narodowościową, językową, klasową, wyznaniową Prus Wschodnich. Gros materiałów przygotował Edward Małek²². O udziale Zawkrzan w pracach Instytutu Karol Małek pisał w swoim pamiętniku tak: „Postanowiliśmy [byli działacze Związku Mazurów] powołać do życia placówkę naukową pod nazwą Instytut Mazurski, tym bardziej że udało nam nawiązać przyjazne kontakty z grupą Mazurów zawkrzańskich, reprezentowaną przez kolegę Witolda Witkowskiego, ówczesnego kierownika jednej ze szkół warszawskich, obecnie docenta Uniwersytetu Warszawskiego. Grupa zawkrzańska była dość liczna i pasjonowała się tymi samymi zagadnieniami co nasza: pozyskaniem dla Polski terenów wschodniopruskich wraz z zamieszkałą tam ludnością; polskiego pochodzenia. Problemy te nurtowały ją już w okresie międzywojennym, co znajdowało swój wyraz na

¹⁷ J. Ostaszewski, *Pochodzenie nazwy Mazurów*, w: Kalendarz dla Mazurów na rok 1939, Szczytno 1939, s. 48.

¹⁸ K. Małek, op.cit., s. 258.

¹⁹ K. Obitz, *Dzieje ludu mazurskiego*, wprowadzenie i opracowanie G. Jasiński, Dąbrówno 2007, s. 30 i n.

²⁰ K. Małek, *Z Mazur do podziemia. Wspomnienia 1939–1945*, Warszawa 1970, s. 118.

²¹ Ibidem, s. 119. i W. Brenda, *Pogranicze Prus Wschodnich i Polski w działaniach polskiej konspiracji w latach II wojny światowej*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 2007, nr.4, s. 507.

²² E. Małek, *Gdzie jest moja Ojczyzna?*, Białystok-Elk 2016, s. 378–383.

łamacz »Gazety Mławskiej«, redagowanej przez Kazimierza Jaroszyka²³, zasłużonego działacza plebiscytowego i dziennikarza (zmuszony do opuszczenia Olsztyna jesienią 1928 r. zamieszkał w Mławie). Kierownikiem tej żywej i prężnej grupy był wspomniany już dr Józef Ostaszewski. Mazurzy zawkrzańscy, prowadzący w okresie okupacji czynną walkę zbrojną i organizujący tajne nauczanie, byli naszymi naturalnymi sojusznikami. Z grupą zawkrzańską byli ściśle związani Stefan Cendrowski²⁴, znany działacz samorządowy na terenie Warszawy i Władysław Mizielski²⁵, działacz spółdzielczy, którzy pomagali nam w pracy konspiracyjnej. W mieszkaniu Stefana Cendrowskiego w Warszawie przy ulicy Pańskiej 8 oraz w mieszkaniu Witkowskiego przy Pańskiej 6 odbywały się tajne spotkania i narady działaczy mazurskich²⁶. Z kolei Witold Witkowski pisał w liście do Karola Małka tak: „W czasie okupacji studiowaliśmy wspólnie dzieje regionu mazurskiego, zagadnienia gospodarcze, oświatowe i pracowaliśmy nad koncepcją Instytutu Mazurskiego jako ośrodka skupiającego pracowników nauki i działaczy społecznych. Sądzę, że tę naszą działalność można uznać za pierwszą fazę konspiracyjną istnienia Instytutu. Nasze prace nad procesem repolonizacji, rozważania o charakterze podręczników języka polskiego, a ponadto serdeczna troska o zebranie elementów kultury narodowej polskiej występującej w mowie i zwyczaju ludu mazurskiego stanowiły przecież już przejaw działalności Instytutu Mazurskiego. W naszej pracy staraliśmy zgromadzić ludzi bezpośrednio związanych pochodzeniem z regionem warmińsko-mazurskim, ale nie zamykaliśmy się w ciasnym kręgu autochtonicznym i chętnie przyjmowaliśmy do współpracy Mazurów sprzed września 1939 r. Jako osoby dobrze zapisane przez swój stosunek do naszej pracy lub bezpośredni w niej udział chciałbym wymienić dra Teofila Wojeńskiego, kierownika tajnego nauczania w okręgu warszawskim, Czesława Wycecha, kierownika tajnego nauczania w Polsce w okresie okupacji hitlerowskiej, Stefana Cendrowskiego pierwszego starostę polskiego w Ostródzie, Władysława Mizielskiego, działacza spółdzielczego i oświatowego. Z Cendrowskim i Mizielskim spotykaliśmy się w Warszawie. Moje stosunki z nimi były bliższe i bodaj ja poznałem Cię z nimi. Na pewno ja. Obydwaj zdradzali żywe i serdeczne zainteresowanie naszą pracą oraz dużą znajomością problematyki regionu. Mizielski specjalizował się, jeśli tak można mówić, w kwestiach spółdzielczości regionalnej. Cendrowskiego zajmowały kwestie gospodarcze i administracyjne. Obydwaj też znaleźli się w pierwszych dniach [po wyzwoleniu] w Olsztynie.

²³ Redaktorem „Gazety Mławskiej” nie był Kazimierz Jaroszyk, lecz Józef Ostaszewski.

²⁴ Stefan Cendrowski (1898–1992), starosta ostródzki (1945), wiceprzewodniczący Mazurskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej (1946–1947) i jej przewodniczący (1947–1948), poseł do Krajowej Rady Narodowej 1946–1947) i do Sejmu Ustawodawczego (1947–1952), zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Stefan_Cendrowski.

²⁵ Władysław Mizielski (1919–1967), porucznik w Powstaniu Warszawskim, pseudonim Piotr, potem w niewoli niemieckiej, w 1945 r. tworzył w Olsztynie Spółdzielnię Spożywców „Społem”. Zob. A. Suchowiecki, *Początki spółdzielczości w województwie olsztyńskim*, Komunikaty Mazursko Warmińskie, 1978, nr 3, s. 405.

²⁶ K. Małek, *Z Mazur do podziemia...*, s. 117–118.

Mizielski znalazł się w »Społem«. Cendrowski, doświadczony samorządowiec i administrator w tym zakresie, objął urząd pierwszego starosty powiatowego Ostródy²⁷.

3. Instytut Mazurski w Olsztynie miejscem współpracy Mazurów działdowskich (Karol Małek), Mazowszan zawkrzańskich (Witold Witkowski) i Kurpiów (Adam Chętnik) w pierwszych latach PRL

Siedemnastego lipca 1945 r. o godz. 16 w Sali Rycerskiej na zamku w Olsztynie odbył się zjazd organizacyjny Instytutu. Fakt ten poprzedziło zarejestrowanie tej placówki naukowej u ówczesnych władz. Przemówienie inauguracyjne wygłosił Mazur zawkrzański Witold Witkowski. On też zreferował tekst statutu. W obradach uczestniczyło 30 osób. Znaczną grupę stanowili Mazurzy działdowscy (Jerzy Burski, Gustaw Leyding (Lucjan Mielecki), Małek Karol (Michał Skoryna), Edward Małek (Stanisław Łopatowski), Eugeniusz Piecha, Walter Późny (Władysław Woźniak) Hieronim Skurpski, Edward Szymański, Bohdan Wilamowski (Bohdan Korolewicz), ale także Mazurzy mławscy (Witold Witkowski, Tadeusz Witkowski²⁸, Bronisław Peplowski²⁹, Kazimierz Kuligowski³⁰, Tadeusz Kuligowski³¹). Wśród obecnych byli wspomniani już poprzednio z czasów okupacji Stefan Cendrowski i Władysław Mizielski. Wybrano zarząd w składzie: Karol Małek – prezes, Edward Małek – sekretarz, Bohdan Wilamowski – skarbnik, członkowie zarządu Tadeusz Kuligowski i Stanisław Wilczek. Witold Witkowski został przewodniczącym Rady Naukowej, sprawami wydawniczymi miał się zająć Stefan Cendrowski. Nie sposób w krótkim artykule omówić dalsze prace i losy Instytutu Mazurskiego. Powstały na ten temat inne opracowania³².

²⁷ AKM, Witold Witkowski do Karola Małka, Warszawa, wiosna 1965. Datuję list na podstawie fragmentu listu „Michałku [Michał Skoryna – imię i nazwisko Karola Małka w okresie okupacji hitlerowskiej – JM] zainteresuj się przygotowaniem Olsztyna do uroczystości dwudziestolecia powrotu Olsztyna do Polski”.

²⁸ Tadeusz Witkowski, pseudonim Przewrót, mecenas, w mławskim ZWZ (potem AK) był odpowiedzialny za propagandę i informację. Zob. R. Juskiewicz, *Mławskie Mazowsze w walce (1939–1945)*, Warszawa 1968, s. 176.

²⁹ Bronisław Peplowski, pseudonim Jarzab, nauczyciel. W Komendzie Obwodu Mławskiego Armii Krajowej odpowiadał za sprawy gospodarcze, potem kierownik Tajnej Organizacji Nauczycielskiej na powiat działdowski. Zob. R. Juskiewicz, op. cit., s. 204, 287.

³⁰ Kazimierz Kuligowski, pseudonim Ful. Zob. R. Juskiewicz, op. cit., s. 290: „Łącznikiem zewnętrznym Podokręgu Ząnarwiańskiego z Warszawą był ofiarny i odważny ludowiec, [...] członek sztabu podokręgu BCH „Wkra” Kazimierz Kuligowski „Ful”.

³¹ Tadeusz Kuligowski (1908–1950) ps. Cham, Prusak. Członek kierownictwa SL „Roch” i Komendy Batalionów Chłopskich. Pełnił też funkcje kierownika Tajnej Organizacji Nauczycielskiej w Podokręgu „Wkra”. W l. 1940–1942 redagował gazetkę BCH „Przeгляд”, następnie „Gdy naród do boju”. Zob. R. Juskiewicz, op. cit., s. 367 (indeks).

³² K. Małek, *Mazury Polskie. Pamiątniki*, Olsztyn 2011, s. 73–80 (założenia programowe i statut Instytutu Mazurskiego). Zob. także S. Achremczyk, *Początki humanistyki w Olsztynie*, http://www.wbp.olsztyn.pl/bwm/3-4_05-ie/achremczyk.ht; E. Sukertowa-Biedrawina, *Ze wspomnień redaktora „Komunikatów”*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1968, nr. 2, s. 315–320; *Powstanie Instytutu Mazurskiego*; T. Grygier, *15-lecie Instytutu Mazurskiego w Olsztynie*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1960, nr 3, s. 436–453.

Chciałbym jeszcze nieco miejsca poświęcić współpracy Mazurów z Kurpiami. Na czoło wysuwa się tu wyjątkowa postać Adama Chętnika (1875–1967), o którym pisał Marek Nowotka³³. Autor ten skrzętnie wyłowił kilka wypowiedzi Chętnika o Mazurach pruskich z jego książek. Warte są przytoczenia. Chętnik pisał więc, iż „po obu stronach granicy zamieszkują nie tylko zwykli sąsiedzi, ale jedna rodzina, najbliżsi sobie krewniacy, to jakby siostry i bracia, ojcowie i matki, których wykarmiła jedna polska ziemia”, albo „Ważnym niezmiernie czynnikiem świadczącym o polskości Mazurów pruskich i Warmiaków jest ich mowa, piosenki, niektóre zwyczaje i obyczaje miejscowe, w wielu wypadkach nie różniące się wcale od tych, jakie przechowywał w swym życiu nasz lud wiejski z całego Mazowsza i innych części Polski”. Tłumaczył swoim ziomkom Kurpiom, przecież bardzo katolickim, że Mazurzy pruscy choć „ewangelicy mogą być dobrymi Polakami”. Zapewne jego autorstwa jest wiersz opublikowany w roku 1919 przed plebiscytem na Warmii, Mazurach i Powiślu w „Gościu Puszczańskim”. Oto jego treść:

Kurp i Mazur to dwa braty, choć się znają, jak przez kraty, chociaż dzielą ich granice,
jednej ziemi to dziedzice. Kurp i Mazur – dwa sąsiady, do roboty, nie do zwady, jak z początku, tak do końca, do fajeczki i do tańca.

Chętnik był w l. 1919–1920 kierownikiem Komitetu Mazurskiego w Nowogrodzie nad Narwią zajmującego się przygotowywaniem plebiscytowych materiałów propagandowych. Po II wojnie światowej Chętnik współpracował z Instytutem Mazurskim w Olsztynie zwłaszcza z Emilią Sukertową- Biedrawiną. Opublikował w wydawnictwie tego Instytutu cenną rozprawkę pt. *Mazurzy pruscy na płaszczyźnie mazowieckiej*³⁴. Jak skomplikowane były jednak stosunki między ludnością kurpiowską a mazurską po roku 1945 świadczyć może fragment, który przytaczam z pamiętnika Karola Małka. Píše on tak³⁵: „Konferencję wyznaczono na 6 i 7 lutego 1946 r. w Pasymiu, w czasie I kursu Mazurskiego Uniwersytetu Ludowego [...] kurator Szulczyński otworzył konferencję [...] i udzielił mi głosu [...] Prawie cały dzień zszedł na tej imprezie wykładowej, no ale powiedzieliśmy sobie wszystko, także profesor dr Adam Chętnik [...], który również przyjechał na tę konferencję. Postawiłem pytanie profesorowi Chętnikowi, piewcy i znawcy Kurpiów i Kurpiowszczyzny. – Pani Adamie! Niech Pan swoich Kurpiów nauczy tylko jednego zdania, Mazurzy to Polacy, a nie Niemcy, a ja gwarantuję, że za 20 lat będziemy tutaj na Mazurach mieli Polską taką – i pokazałem mu ręką... Adam Chętnik odpowiedział:

³³ M. Nowotka, *Pogranicze kurpiowsko-mazurskie w pracach i działalności Adama Chętnika*, Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego, 1993, t. 7, s. 52–56. Zob. też B. Drężek, *Dzieje Kurpiów do połowy XVII wieku*, Toruń 1993 (praca magisterska UMK).

³⁴ A. Chętnik, *Mazurzy pruscy na płaszczyźnie mazowieckiej*, Komunikaty Działu Informacyjnego Naukowego Instytutu Mazurskiego, 1948, nr IV, s...

³⁵ K. Małek, *Mazury polskie*, s. 114.

Miły Karolu, tego, niestety, przyrzec nie mogę, bo nie jestem w stanie tego nauczyć. Tu trzeba nam wszystkim pracować, i to z pełnym zaparciem, całym frontem. I nie tylko pracować nad uświadomieniem Mazurów [o ich polskim pochodzeniu], ale nad uświadomieniem Kurpiów i tych wszystkich, którzy tu na Mazurach się z centralnej Polski zjawili”. Autor pamiętnika kończy swoją wypowiedź tak: „Właśnie to jest ta smutna i naga prawda, że największą przeszkodą w asymilowaniu tubylców, z resztą społeczeństwa polskiego jest wrogi stosunek przybyszów do rodzimych Polaków wynikający z braku wiedzy i wyczucia tej ziemi i ludzi – stwierdzono jednogłośnie”.

Bibliografia

- Achremczyk S., *Początki humanistyki w Olsztynie*, http://www.wbp.olsztyn.pl/bwm/3-4_05-ie/achremczyk.htm.
- Białuński G., *Józef Ostaszewski o Mazurach*, Rocznik Mazurski, tom IV/1999.
- Brenda W., *Pogranicze Prus Wschodnich i Polski w działaniach polskiej konspiracji w latach II wojny światowej*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 2007, nr.4.
- Bystrzycki P., *Działdowszczyzna w latach II Rzeczypospolitej. Życie społeczno-polityczne*, Olsztyn 1997.
- Chętnik A., *Mazury pruscy na płaszczyźnie mazowieckiej*, Komunikaty Działu Informacyjnego Naukowego Instytutu Mazurskiego, 1948, nr IV.
- Chłosta J., *Kazimierz Jaroszyk 1878–1941. O narodowy kształt Warmii i Mazur*, Olsztyn 1986.
- Chojnowski A., *Związek Mazurów w Działdowie (1935–1939)*, Przegląd Historyczny, t. 66/2.
- Dreżek B., *Dzieje Kurpiów do połowy XVII wieku*, Toruń 1993 (praca magisterska UMK).
- Flis S., *Józef Ostaszewski, działacz kulturalny Mazowsza Północnego (1875–1942)*, Rocznik Mazowiecki, 1974, t. 5.
- Grygier T., *15-lecie Instytutu Mazurskiego w Olsztynie*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1960, nr 3.
- Juszkiewicz R., *Mławskie Mazowsze w walce (1939–1945)*, Warszawa 1968.
- Małek E., *Gdzie jest moja Ojczyzna?*, Białystok-Elk 2016.
- Małek K., *Interludium mazurskie. Wspomnienia 1920–1939*, Warszawa 1963.
- Małek K., *Z Mazur do podziemia. Wspomnienia 1939–1945*, Warszawa 1970.
- Małek K., *Mazury polskie. Pamiętniki*, Olsztyn 2011.
- Nowotka M., *Pogranicze kurpiowsko-mazurskie w pracach i działalności Adama Chętnika*, Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego, 1993, t. 7.
- Obitz K., *Dzieje ludu mazurskiego*, wprowadzenie i opracowanie G. Jasiński, Dąbrówno 2007.
- Oracki T., *Józef Longin Ostaszewski*, Polski słownik biograficzny, t. XXIV, Wrocław 1979.
- Ostaszewski J., *Pochodzenie nazwy Mazurów*, w: *Kalendarz dla Mazurów na rok 1939*, Szczytno 1939.

Ostaszewski J., *Stowarzyszenie Mławian w Warszawie*, *Gazeta Mławska*, 1938 nr 50.

Suchowiecki A., *Początki spółdzielczości w województwie olsztyńskim*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1978, nr 3.

Sukertowa-Biedrawina E., *Ze wspomnień redaktora „Komunikatów”*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1968, nr 2.

Witkowski W., *Karol Małek – działacz społeczny*, *Archiwum Karola Małka*.

Witkowski W., *Refleksje na marginesie wspomnień Karola Małka*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1974, nr 4.

Józef Ostaszewski, Karol Małek, Adam Chętnik and Witold Witkowski: the history of cooperation between Masuria and Mazovia, and Masuria and Kurpie regions

Summary: The article throws new light on the history of cooperation between Masurians residing in the Działdowo county and in the region of Mazovia during a campaign promoting the unification of East Prussia and Poland in the first half of the 20th century. The article consists of three parts: 1. Communication between the Masurian Union, Dr. Józef Ostaszewski and *Gazeta Mławska* daily in 1935-1939; 2. the Masurian Underground Research Institute during the German occupation and the contributions made by Mazovians residing in the area of Zawkrze; 3. the Masurian Institute in Olsztyn and the contributions made by Masurians residing in the Działdowo county (Karol Małek), Mazovians residing the area of Zawkrze (Witold Witkowski) and Kurpians (Adam Chętnik) in the first years of the Polish People's Republic.

Keywords: Masuria, Mazovia, Zawkrze, Działdowo, Mława, Masurian Union, Masurian Research Institute, *Gazeta Mławska* daily